

wat dat betreft representatief? Dat die gulzigheid opkomt, zegt echter vooral iets ten nadele van de recensent. Voor een boek dat daartoe aanzet, is het immers eerder een compliment.

Joost Jonker
Universiteit Utrecht

Bo Poulsen, *Dutch herring. An environmental history, c. 1600-1860* (Aksant, Amsterdam 2008, gedistribueerd in Noord-Amerika door Transaction Publishers) 264 p. ISBN 9789052603049.

Het proefschrift van de Deense historicus Bo Poulsen draagt een eenvoudige hoofdtitel die representatief is voor de compacte stijl van dit boek. Maar tegelijk schept de ondertitel grote verwachtingen. Wat is een milieugeschiedenis die (alleen) over haring gaat? Het onderzoek is erop gericht hoe de natuurlijke veranderlijkheid in de Noordzee invloed heeft gehad op de haringstand. Maar het boek gaat nauwelijks over die veranderlijkheid. Het noemt kort klimaatschommeling (p. 20) en aan het eind wordt gesteld dat 'climate induced environmental forcing is assumed to be a main driver responsible for facilitating the *relative spatial potential* of the herring industry in the North Sea' (p. 234, 241). Maar patronen van langdurige weersverandering worden niet behandeld en het causale verband tussen deze en de conclusie dat de concentraties van haring telkens op een andere plaats voorkwamen, zowel seizoenaal als voor lange perioden (the changing spatial distribution of the dominant location of herring production, p. 240), wordt niet nader onderzocht.

En dat is maar goed ook. Want nu hebben we een helder rapport van een conceptueel en methodologisch uitstekend doorwrocht onderzoek op basis van grote hoeveelheden relevante historische data over de haringvangst (dus geschreven archief bronnen en dat is voor de interdisciplinaire setting van dit boek belangrijk), waarmee andere historische milieuspecialisten weer verder kunnen. Bovendien zijn enkele deelaspecten goed uitgewerkt, zodat de historicus het resultaat kan plaatsen in de meer traditionele haringgeschiedenis. Bijvoorbeeld wordt ook de totale Europese haringproductie berekend en wordt een overzicht gegeven van de haringhandel, inclusief langetermijn prijsreeksen.

De omvang van de haringpopulatie per se is natuurlijk niet te achterhalen, de cijfers blijven een benadering en zijn gebaseerd op de vangst van haring. Op basis van (goed verantwoorde selecties van) logboeken van haringschepen die in groten getale en langlopende series in de thuishavens werden afgeleverd, voor de zeventiende en achttiende eeuw de Haringcertificaten in Schiedam en voor de negentiende eeuw de Keurboeken in Vlaardingen, heeft Poulsen een rekenmethode ontwikkeld zodat hij de vangst kan standaardiseren in de zogenaamde Catch per Unit Effort (vangst per eenheid inspanning?), helaas zit er geen Nederlandse samenvatting in het boek, wel een Deense). Hierin zijn variabelen opgenomen zoals de lengte van de trip, de vangst in tonnen, de inhoud van een ton, en de kwaliteit van de haring. Hiermee worden de vangst per boot per jaar, de vangst per boot per dag op zee en de vangst per boot per dag op zee voor het hele seizoen geanalyseerd. Afgezien van een dip eind achttiende eeuw blijkt de jaarlijkse vangst per boot over de periode 1600-1800 stabiel, rond de 60 ton, en gaat (pas) sterk achteruit begin negentiende eeuw. Belangrijker

vindt Poulsen dat er grote verschillen optreden in de vangst per dag en per trip. Om dit te verklaren onderzoekt hij de ruimtelijke patronen van de haringvisserij. Hiervoor gebruikt hij weer een andere grote serie, heel precieze logboeken, die in de jaren 1863-1865 tijdelijk bijgehouden zijn door haringschippers in het kader van een onderzoek van het КНМІ. Het blijkt dat de vissersschepen tijdens het seizoen in een vast patroon, tegen de klok in, over de Noordzee cirkelden. Het vissen in groepen en het aan elkaar doorgeven van informatie over de vangst (via seinvlaggen e.d.) speelde daarbij een rol. Dit sociale systeem is een merkwaardige oplossing voor de spanning tussen enerzijds de concurrentie tussen schepen en anderzijds de afhankelijkheid van het individuele schip van de groep.

Om te zien of het ruimtelijke patroon kan worden teruggeprojecteerd in de tijd, onderzoekt Poulsen vervolgens de beweging van schepen die de haringvisserij begeleidden, 2 hospitaalschepen in 1828 en 1857 en 2 konvooschepen in 1710 en 1719. Na vergelijking van zijn data met contemporaine observaties van diverse waarnemers constateert hij dat de noord-zuid beweging al vanaf 1600 waarneembaar is. De beweging van de schepen reflecteert de seizoensafhankelijke migratie van de haring. Deze is door moderne visserijbiologen in kaart gebracht en het noord-zuid patroon zal voor de specialisten mede daarom weinig nieuws inhouden. Maar belangrijk is dat Poulsen de bestaande bronnen nauwkeurig analyseert en met nieuwe methoden, zoals gegevens uit logboeken karteren met GIS, het beeld preciseert en verder uitwerkt. Midden negentiende eeuw blijkt er bijvoorbeeld voor enige decennia een verschuiving op te treden naar een U-bocht, waarbij de vissers dus naar het noordoosten bijdraaiden in de herfst. Dit wordt door Poulsen na ampele overweging gezien als een anomalie die vermoedelijk door klimaatfluctuatie kan worden verklaard. In zijn brede en zeer voorzichtige synthese, legt Poulsen een verband tussen deze anomalie en een verminderde *relative spatial advantage* wat een nieuwe deelverklaring zou inhouden voor de sterke achteruitgang van de Hollandse haringvisserij in de negentiende eeuw. Dat hangt namelijk ermee samen dat als er meer haring langs de kusten voorkwam, diegenen die vanaf die kusten visten voordeel hadden op de Hollanders. In de negentiende eeuw was dat Noorwegen. Maar, en dit is een van de intrigerende perspectieven die deze studie biedt, dit is tevens een model om afwisselingen in kust en diepzeevervisserij in de vroegere periode aan te vatten en zo een ecologische factor toe te voegen aan het bestaande palet van politieke, economische en sociale verklaringen die hij ook op een rijtje zet.

Door de enorme hoeveelheid energie die is geïnvesteerd in het verwerken van de kwantitatieve bronnen, komen de kwalitatieve er wel eens wat bekaaid af. Een referentie aan het werk van een zestiende-eeuwse visveilingmeester (A. Coenz) alleen via het oude werk van Boelmans Kranenburg is een gemiste kans om een prachtige bron met heel bijzonder beeldmateriaal te gebruiken die inmiddels door de KB helemaal gedigitaliseerd is (p. 190). Ook lijkt me de analyse van de normatieve bronnen van het College van de Visserij wat kort om te concluderen dat er in twee eeuwen niets veranderd is (p. 131). Maar goed, dat zijn wellicht aanknopingspunten die de vakspecialisten kunnen gebruiken om met de nieuwe methode verdere resultaten te boeken. Keuzes moeten gemaakt worden en die zijn in dit proefschrift goed gemaakt en verantwoord. Chapeau!